

377
GENERALITAT DE CATALUNYA

DEPARTAMENT DE CULTURA

PAU VILA

EL POBLAMENT
DE CATALUNYA

El problema geogràfic de l'aigua

BARCELONA

1938

EL POBLAMENT DE CATALUNYA

Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura

PAU VILA

EL POBLAMENT DE CATALUNYA

El problema geogràfic de l'aigua

1938

BARCELONA

R. 1162

Imprenta Clarasó; Villarroel, 17 - Barcelona

EL POBLAMENT DE CATALUNYA ¹

EL PROBLEMA GEOGRÀFIC DE L'AIGUA

HEM iniciat metòdicament l'estudi del poblament de Catalunya. Donarem els resultats de la primera etapa del treball realitzat com una aportació del nostre país als estudis de l'hàbitat humà propulsats per la Unió Geogràfica Internacional.

DOCUMENTACIÓ I MÈTODE

Els elements bàsics d'informació han estat el *Nomenclàtor... de España en 1860* i el fulls del *Mapa Topogràfico Nacional de España* a l'1: 50 000, interpretats amb el coneixement personal que tenim del país. De moment hem prescindit de basar-nos en el nomenclàtor més recent (el del 1930); en primer lloc perquè ens ha interessat de *sorprendre* les formes del poblament abans de les modificacions que hi han originat les influències trasbalsadores modernes (comunicacions, industrialització, estiuèig). Altrament el Nomenclàtor del 1860, el primer nomenclàtor espanyol establert amb criteri estadístic modern, té la particularitat remarcable d'incloure totes les entitats de poblament des de la dels agrupaments de qualsevol nombre de cases fins a les cases aïllades, nom per nom. Hom hi troba, doncs, destacades amb tota individualitat les masies i altres habitacles camperols isolats.

¹ Una primera redacció d'aquest treball fou presentada i discutida a la darrera sessió de la Societat Catalana de Geografia (13-V-1938), com un aveng de la comunicació que preparàvem per al Congrés Internacional de Geografia d'Amsterdam. Redactat tal com el publiquem, però amb lleugeres supressions per tal d'adaptar-lo al pla de les publicacions del susdit Congrés, constitueix la nostra aportació com a delegat de la Generalitat de Catalunya a aquell aplec científic. La redacció francesa de la comunicació junt amb el resum de les intervencions que motivà ha estat publicada pel Comissariat de Propaganda i tramesa a tots els Congressistes.— P. V.

Amb tot, a causa de les dificultats que devia haver-hi a fer comprendre a tots els executors amb una interpretació idèntica les normes donades per a la classificació de les entitats diverses del poblament, no hi manquen malauradament les inscripcions imprecises o desorientadores.

Per interpretar degudament aquests casos hem tingut sempre davant dels ulls els fulls corresponents del Mapa esmentat, i si es tractava de contrades la cartografia de les quals no ha estat publicada (que, en el total dels 85 fulls que comprèn Catalunya, són 12) recorriem a altres mapes a petita escala que no sempre ens suplien la mancança. Altrament calia tenir en compte dos inconvenients que els susdits fulls del Mapa a l'1:50 000 presentaven per al nostre treball. El primer, que aquells fulls donen més aviat l'aspecte recent del poblament, puix que el primer full de Catalunya publicat fou editat el 1918 (n.º 523, Buda) i els últims (n.º 181, Esterrí d'Àneu; n.º 182, Tírvia) el 1936; i el segon inconvenient és que el signe convencional emprat per a la representació de les cases aïllades, un quadret vermell ple, és el mateix que per a representar les barraques d'aixopluc que hi ha pels conreus o les casetes que solen servir d'habitable temporani. D'ací que a la vista d'un full de contrades amb moltes terres de conreu hom tingui sempre la impressió d'un hàbitat disseminat, la qual cosa pot no correspondre a la realitat, com sol passar en els fulls del S. W. de Catalunya. Per exemple el full n.º 470, Gandesa, que en la part catalana no té més que 65 cases aïllades, apareix tanmateix esquitxat de quadrets rogens, dels quals se n'hi compten 1377. Aquests i altres inconvenients, els hem superat rellegant notes d'excursions nostres d'estudi i amb la consulta d'obres descriptives adients, com el *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España* de Pascual Madoz (1845-1850), generalment ben documentat i encara sense parió en la bibliografia espanyola. Amb tot, en més d'un cas, davant de dubtes irreductibles, que no es podien resoldre sinó amb una observació directa sobre el terreny, impossibilitats de realitzar-la hem hagut de cloure la qüestió a base de raonaments d'interpretació geogràfica d'acord amb la nostra experiència personal. Això vol dir que, malgrat la nostra objectivitat, alguna resolució no estarà pas neta de subjectivisme.

Com que havíem pres la casa com a unitat representativa, calia establir el contingut dels agrupaments a considerar. Naturalment, en aquest pla topàvem amb una de les dificultats que es presenta sempre en estudiar el poblament: ¿quina havia d'ésser la base numèrica per a la classificació dels agrupaments? Atesos els tipus, per nombre de cases, de les formes més generalitzades a Catalunya, ens ha semblat que fóra pràctic i expressiu d'establir el límit de 24-25 cases entre els nuclis menors i els nuclis majors i considerar com a nucli des de quatre cases juntes en amunt. Per sota d'aquesta xifra, hem comptat les cases com a aïllades. No hem partit de dues ni de tres cases com a nucli, perquè a Catalunya rarament es troben en contacte les cases habitades quan llur nombre és menor de cinc. Quant a la interpretació d'aïllament, tant pel que fa a les cases soles com als nuclis, ens hem atingut al que es veu en la representació cartogràfica o a les indicacions de distàncies que figuren al Nomenclàtor i també a les nostres observacions directes.

Per a la representació cartogràfica d'aquest estudi hem pres per base el Mapa de Catalunya a l'1: 200 000 publicat pel Departament d'Obres Públiques. Aquest Mapa tenia, per a aquest treball, l'avantatge que, quant a la planimetria, és una reducció del mapa a l'1: 50 000 i que presentava una hipsometria apropiada.

Per a la representació de les formes del poblament haguérem de valer-nos de signes convencionals representatius d'un nombre determinat de cases, signes diferents per a cada una de les formes acceptades com a tipus.

Hauria estat més lògic l'ús d'un mateix signe amb igual valor representatiu, i majorment si aquest hagués pogut ésser la representació de la casa com a unitat de poblament. A l'escala a què havíem de treballar hauria resultat fora de mesura, especialment en els nuclis vilatans i ciutadans; i també per a les masies a les comarques on aquesta forma d'estatge s'intercala abundantment entre els poblats. Ens hem servit de quadrats per als agrupaments majors (vilatges, viles i ciutats) amb la representació convencional de 50 cases, 250 i 1000 segons llur importància; ens hem servit de triangles per als agrupaments menors (llogarrets), amb la representació de cinc cases, i ens hem servit de creus amb l'equivalència

de cinc cases aïllades o d'una part d'aquest nombre quan la xifra no arriba a cinc. La solució gràfica donada a la representació de l'hàbitat d'unitats aïllades i escampades plantejava el problema de la localització. El problema era insoluble si la localització hagués hagut d'ésser exacta, ja que un sol punt representaria diversos punts de situació diferent. Ens hem hagut d'acontentar amb situar aquest signe de manera aproximada com a centre de la partida de cases que havia de representar.

Per la influència que l'altitud pugui tenir en les formes i en la densitat del poblament, hem assenyalat algunes cotes, per tal d'establir-hi zones. Calia, però, escatir quines havien d'ésser aquestes zones; o millor encara, convenia de precisar quins factors relacionats amb el poblament s'havien de tenir en compte per a determinar-les.

Ens semblà que el millor camí era guiar-se per les activitats humanes de producció i intercomunicació, a fi de poder determinar les cotes limitadores de les zones. Així establírem quatre cotes: 200, 600, 1200 i 1600. Una agricultura intensiva, la facilitat de tota mena de comunicacions i el predomini de la indústria, sobretot a la part central de Catalunya, ens caracteritzaven la zona de 0 a 200 metres; el límit òptim del conreu de la vinya i l'olivera, els 600 metres, ens ofería el termenal de la zona següent, on persisteix una industrialització, si bé menys intensa i que té encara algunes clapes d'agricultura intensiva. El límit del blat s'escau als 1200 metres i tanca en altitud una altra zona on predominen els cereals i les patates amb una ramaderia complementària. A més altura, els conreus esdevenen magres i l'aprofitament de les terres ha d'ésser pecuari; és una zona ramadera per excel·lència i pot ésser així mateix forestal; el seu límit superior, ens el dona la rarificació del poblament, i es troba als 1600 metres. Efectivament, més amunt d'aquesta cota els poblats i cases esdevenen rars. No hi ha més que els següents nuclis:

Peguera	a 1625 metres amb 12 cases
Montgarri.	a 1645 » » 5 »
Tor	a 1649 » » 9 »
Rubió	a 1687 » » 8 »

que fan un total de 34 cases. Les cases aïllades són raríssimes; podem anotar només la Bastida (Cerdanya) a 1640 metres ².

Com es veu, per sobre els 1600 metres, tant els poblats com les cases representen una xifra negligible i, per consegüent, aquesta cota constitueix realment el límit superior del poblament normal.

L'aplicació dels elements bàsics d'informació i el procediment emprat per a cartografiar les dades del poblament han donat com a resultat el mapa que presentem ³ i que constitueix el punt de partida del nostre treball.

Es tracta, doncs, d'un mapa del poblament de Catalunya fet d'acord amb el Nomenclàtor de l'any 1860.

LA QÜESTIÓ DE L'AIGUA

Un cop d'ull general damunt d'aquest mapa ens deixa veure que la masia, la casa aïllada, es troba arreu a Catalunya. Es presenta molt abundosa a llevant i al centre i es va aclarint fins a rarificar-se cap a ponent. S'observa també que, a l'hora que la masia s'aclareix, cap a occident, a muntanya dominen els agrupaments de cases reduïts, els llogarrets, inferiors la majoria a 24 cases, o els petits vilatges. En canvi, a les mateixes terres occidentals, a les contrades de la depressió del Segre-Ebre, i a la Conca de Barberà, on la masia es rarifica en extrem, el tipus de llogarrets no existeix i el caseriu es distribueix en agrupaments grans, en vilatges i viles.

² Aquestes són les entitats de població que sobrepassen els 1600 metres dins el territori de la Generalitat de Catalunya, al qual hem circumscrit el nostre estudi. Podem afegir, però, que dins el tram del Pirineu que travessa terres catalanes i dona aigües a la Mediterrània, hi ha alguns altres poblets a altures semblants: Bolquera, Targassona, Egat i Porter a Cerdanya; La Llagona al Capsir, i Soldeu a Andorra. Aquest últim llogarret bat el rècord d'altitud amb 1855 metres.

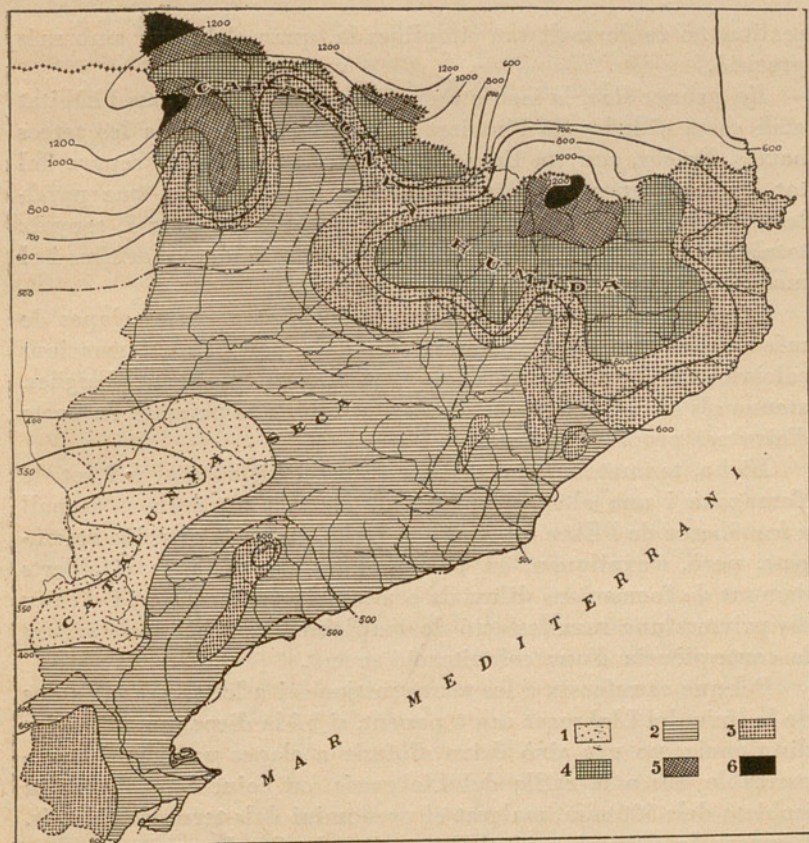
³ La composició nostra d'aquest mapa fou interpretada d'antuvi en esborrany per la Secció de Cartografia econòmica del Departament d'Economia. Després el Servei Cartogràfic del Departament de Cultura amb l'esborrany establí l'original dins les possibilitats de temps de què es disposava. L'excessiva, però obligada, reducció de l'original (1 : 200.000) ha fet minvar el seu bon efecte. Així mateix les condicions de treball actuals han estat la causa que passés algun descuit com l'haver donat en negre els signes convencionals de les altituds.

A la Catalunya central, de la costa al Prepirineu, i a la Catalunya llevantina, amb l'escampall abundós de masies, dominen els vilatges, viles i ciutats, sense gaires llogarrets entre uns i altres.

Hom diria, *grosso modo*, tot considerant el poblament en les seves grans clapes, que hi ha tres tipus d'hàbitat a Catalunya: un tipus simple constituït essencialment per pobles, ja que la masia pròpiament dita quasi no hi existeix; un tipus mixt de llogarrets i vilatges i poques masies, i un altre tipus mixt format de diverses menes de poblats i moltes masies. Aquests tipus es localitzen, en general, en forma que el de poblats amb abundor de masies caracteritza les comarques centrals i orientals no pirinenques; el de llogarrets amb masies escasses és propi dels trams occidentals del Pirineu i del Prepirineu; i el tipus simple de poblats sols és la forma d'hàbitat pròpia de les comarques baixes de ponent. Sintetitzant-ho més podríem dir que hi ha uns paisatges de poblament dispers i un altre paisatge de poblament concentrat; el primer ocupa les comarques de l'est i del nord; el segon, les comarques de ponent, del Montsec al mar.

Aquest enunciat escau porta a relacionar les manifestacions caracteritzadores del poblament amb les grans zones de pluviositat de Catalunya.

El país té una pluviositat variada pel joc de tres influències regionals: la continental, la mediterrània i la muntanyenca, sobre el règim general de l'occident d'Europa. Això fa que mentre per l'alt muntanyam pirinenc passa la isohieta de 1200 mm, a les terres continentals de Lleida, a les Borges Blanques, la mitjana anual és de 330 mm, i a la costa oscilla entre 500 mm al sud i 700 mm al nord. En angle quasi recte, damunt del relleu més alterós (Montseny-Puigmal-Pirineu) s'estén el màxim de pluviositat, de més de 800 mm de pluja anual en mitjana; i el mínim, inferior a 400 mm, es troba a les contrades de la depressió Ebre-Segre, dins el triangle Balaguer-Tàrraga-Gandesa. Entremig hi ha una ampla zona de transició, dins la qual les isohietes intermèdies són vagament concèntriques. Per l'aspecte del paisatge vegetal, hom ha dividit el país en Catalunya humida i en Catalunya seca, posant per divisòria en forma rectilínia la isohieta 500. Aquesta partió teòrica és una ratlla ideal que segueix el curs del Llo-

Mapa pluviomètric de Catalunya

1, menys de 400 mm; 2, de 400 a 600 mm; 3, de 600 a 800 mm; 4, de 800 a 1000 mm; 5, de 1000 a 1200; 6, més de 1200 mm. Hem destacat amb un ratllat diferent la isohieta 500 que serveix de base per a la separació teòrica de la Catalunya humida i la Catalunya seca.

bregat, la divisòria d'aigües del Llobregós i la carena del Montsec.

Doncs bé; hom ha assenyalat un hàbitat caracteritzat per la dispersió, amb abundor de masies, a la Catalunya humida; i un hàbitat caracteritzat per la concentració, sense masies i amb grans vilatges, a la Catalunya seca. A primer cop d'ull, no sembla que el mapa desvirtuï aquesta definició general. Això no obstant, la

realitat no és de molt tan simplificada, quan s'observa amb més precisió.

En primer lloc, la isohieta de 500 mm no separa pas l'hàbitat amb cases aïllades de l'hàbitat sense elles; almenys a les terres baixes. Demés, aquesta línia pluviomètrica tampoc no separa del tot les comarques de llevant de les de ponent, puix que paral·lelament a la costa es corba fins a la comarca de Garraf, cenyeix totalment el muntanyam de Prades i els seus faldars marítims i el massís dels Ports, a Tortosa, fins a l'Ebre.

Cal tenir en compte, però, que, coincidint aquestes clapes de més de 500 mm de pluja anual, en gran part, amb formacions calcàries de condicions càrstiques, el terreny, perdedor d'aigües, atenua els efectes d'aquella pluviositat i dóna al paisatge l'aspecte d'eixutesa propi de la Catalunya seca.

Hi ha, tanmateix, una aurèola de cases aïllades al voltant de Tarragona i una altra al voltant de Reus, i un gran escampall a les riberes de l'Ebre de Xerta al Delta. Aquests caserius escampats, però, s'expliquen, en part, pel fet de trobar-se establerts damunt de formacions diluvials o al·luvials quaternàries, i d'ésser els primers una manifestació de l'esplaiament urbà, i els segons la conseqüència d'una colonització recent.

Pel que es refereix a les terres mitjanes i a les terres altes des de la línia del Llobregat cap a ponent, si bé la dispersió de masies disminueix, no per això deixa d'oferir a clapes una densitat remarcable fins a la ratlla del Llobregós, en coincidència amb la isohieta dels 500 mm, malgrat el predomini dels terrenys calcaris. I encara la disseminació s'allarga dins la Catalunya seca cap a occident als vessants de la serra de Comiols. A la depressió del Segre-Ebre, la casa aïllada es rarifica fins a desaparèixer quasi del tot a la Terra Alta, a les Garriguès i al Segrià; si bé en aquesta comarca la influència de Lleida i de les hortes riberenques donen algunes partides de cases aïllades. Coincideix, doncs, aquella rarificació de l'hàbitat dispers amb la clapa pluviomètrica de menys de 400 mm; igualment desproveïdes de cases aïllades, es troben també contrades limítrofes que assoleixen els 400 mm i àdhuc els 500 mm de pluja anual, com és a la Ribera, al Priorat pròpiament dit i a la Conca de Barberà.

A la Catalunya humida, hom troba les grans densitats de masies a tota la part més avançada de llevant, en concordança amb les precipitacions aquoses anuals de més de 600 mm. Són les terres compreses des de les valls del Besòs-Congost-Ter a les planes de l'Empordà. Cap a muntanya, malgrat que la pluviositat augmenta amb l'altitud, la casa aïllada torna a aclarir-se, i l'aclariment s'accentua a l'alta muntanya vers el nord i vers ponent. Tant al Pirineu com al Prepirineu, tot i que el poblament, com hem dit, s'atura als 1600 metres, la casa aïllada a qualsevol altitud és escassa. Només en certes valls, on bones terres de conreu atreuen especialment les activitats humanes, hom troba una densitat relativament forta de cases pageses aïllades, especialment a les valls orientades d'est a oest. Als dos Pallars i a la Vall d'Aran, el nombre de cases isolades arriba al mínim. I, cosa rara, un dels mínims més baixos és el de la Conca de Tremp, tot i ésser travessada per la isohieta de 500 mm i abundar-hi les terres argiloses. Aquest mínim només es manté cap al nord a les cubetes de la Noguera Pallaresa. En canvi, al muntanyam interfluvial del Segre i les dues Nogueres, la masia és més freqüent tot i que la pluviositat no deu diferenciar-se gaire de la de les valls que els fan costat.

D'aquesta exposició general del poblament català hom pot concloure que, si bé sembla haver-hi una correlació entre les formes de l'hàbitat i la pluviositat en el sentit que els caserius es disseminen en ultrapassar la mitjana de 500 mm de pluja anual, i es concentren quan la mitjana pluviomètrica és inferior a aquesta xifra, en canvi hi ha contrades que fan excepció a aquesta regla i donen motiu a dubtar que l'aigua sigui la determinant primordial del poblament.

Ja hem esmentat el cas del Priorat, que s'aprofita de la concentració plujosa del muntanyam de Prades. Podem afegir-hi la plana de l'Empordà, entre les isohietes de 700 i 600 mm, on les masies són rares si bé hi abunden els llogarrets. En canvi, al Baix Empordà, entre les Gavarres i la Costa Brava, terres amb igual pluviositat que la plana empordanesa, hi abunden les masies. És possible que el motiu d'aquesta diferència sigui una qüestió de terrenys; la plana de l'Empordà, d'hidrografia deficient, aigüamollenca fins ara, ha hagut d'aplegar les cases per a l'aprofitament

agropecuari en els llocs lleugerament enlairats. En canvi, el Baix Empordà, de relleu granític, el rocam del qual es descompon en terres lleugeres i fèrtils, té una gran abundor de cases pageses. El mateix cas es dona a la part occidental del Maresme, de geomorfologia semblant.

Altrament, al mateix Empordà, la península del cap de Creus, constituïda per roques paleozoïques dures amb predomini de pissarres silúriques, suma molt poques masies, i la mateixa escassetat hom troba al Priorat silúric obert en el muntanyam de Prades. En canvi, el Maresme oriental, on hi ha el massís del Montnegre, la serralada de les Gavarres i els vessants vallesans del Montseny, contrades on dominen també les pissarres silúriques, sota una pluviositat gairebé igual a la de les contrades anteriors, presenten amb relativa abundor la casa aïllada.

Així, doncs, d'igual manera que s'observa una certa independència entre la dispersió de l'hàbitat i la mitjana anual de pluja, pot observar-se també que la similitud de terreny, sota idèntica gruixa pluviomètrica, no dona sempre les mateixes formes d'hàbitat. Sens dubte en aquestes diferenciacions poden jugar-hi factors importants: la disposició dels estrats, llur qualitat i el relleu que formen; caldrà constatar-ho en un estudi més extens. Ara com ara, el que ens mou és escatir la valor geogràfica de l'aigua en la distribució del poblament.

On aquest factor sembla ésser més influent, per la seva escassetat, és a la Catalunya seca, a la gran clapa del poblament concentrat. Són típiques aquestes comarques, amb llurs vilatges grans, de casa de tàpia sense arrebossar, sense protegir, doncs, de les pluges, pobles d'aspecte terrós que es confonen amb la gleva. La pluviositat està per sota dels 400 mm i àdhuc, com hem dit, dels 350. Un relleu de tossals, testimonis de la formació lacustre oligocènica, dona siluetes horitzontals, rectilínies al paisatge. L'horitzontalitat de les capes i l'escàs relleu dels turons impossibiliten les emergències aquoses. En aquesta terra que, on no hi ha conreu, és una mena d'estepa, els homes s'han de refiar per a llurs necessitats de l'aigua de pluja, recollida directament en cisternes o en basses. Les cisternes solen ésser particulars — per bé que en el passat la cisterna del castell o de la "vila closa" podia

tenir una utilització comunal; les basses, obertes a l'aire lliure, són públiques. A la Ribera no és rar que les cisternes s'hagin d'omplir d'aigua de l'Ebre. I més cap a ponent, si l'aigua escasseja a la bassa, tenen carros-bótes per a anar-ne a buscar al riu. Amb aquests mitjans per al proveïment d'aigua, aquest element no pot haver estat un factor predominant en la fixació del poblament. Les cases, per tant, s'haurien pogut dispersar aïllades o en llogarrets, mentre els habitants haguessin pres la precaució de cavar una bassa o bastir una cisterna. L'aigua, doncs, ni a la Catalunya seca, no és pas un determinatiu imperiós de les formes d'hàbitat.

ALTRES FACTORS DEL POBLAMENT, CONTRADICTORIS

Si el proveïment d'aigua no explica el fet de la concentració absoluta dels caserius a les terres secaneres de ponent ni justifica del tot les altres formes del poblament català, caldrà trobar quins altres factors poden haver contribuït a la formació i a la distribució del tipus d'hàbitat a Catalunya.

El poblament concentrat de la Catalunya seca, hom ha tractat també d'explicar-lo pel fet que, trobant-se en una zona fronterera, s'ha hagut d'aplegar per a la defensa. Si bé hi ha pobles que foren murallats o es redossaren a un castell, o s'apinyaren en "vila closa", aquestes formes defensives dels caserius no són pas específicament caracteritzadores del poblament de les comarques occidentals, puix que es troben arreu del país. Demés, en nombre no menor que el de pobles en pla de defensa, es troben en aquelles terres poblacions completament obertes.

Algunes manifestacions tardanes del poblament potser ens seran més guiadores per a escatir el problema. Hi ha pobles, en aquestes comarques, apareguts en els darrers segles amb motiu d'un aprofitament més directe de certes terres. Començaren amb l'establiment de casones d'habitació temporània, que a la llarga es convertiren en masies d'estada permanent. Un cop valorades les terres, densificat el poblament aïllat, l'escampall es transforma en concentració i avui són vilatges, i àdhuc viles, com altres poblacions de més llunyana ascendència. És el cas, per exemple, de

Santa Bàrbara i Mas de Barberans al Montsià, i Móra la Nova a la Ribera.

La primera d'aquestes poblacions era un escampall de masies a mitjans del segle XVIII; es convertí en municipi independent el 1822; l'any 1860 tenia juntes la meitat de les seves 439 cases, i el 1930 aplegava 1275 cases agrupades de les 1380 del seu caseriu. L'origen del segon cas és idèntic, si bé la posició topogràfica del poblat en un relleix del vessant dels Ports no li ha deixat prendre importància. Fins a la meitat del segle passat, de la població se'n deia els "Masos" de Barberans. Aquesta forma en plural ja és indicatiu d'un poblament dispers originari. Ara que la concentració ha estat realitzada el nom ha pres la forma singular. L'any 1860 tenia 275 cases agrupades i cinc d'esbarriades; setanta anys després les xifres eren respectivament 424 i 27. Móra la Nova nasqué d'una dispersió de cases d'hortolans de Móra d'Ebre per les terres de regatge a l'altra banda del riu. Avui encara la gent de la rodalia coneix la població pel nom dels "Masos de Móra". L'any 1860, de les 197 cases d'aquest municipi, 169 eren agrupades. L'any 1930 les xifres eren 434 i 390 respectivament. Podríem esmentar encara altres casos semblants, el nom d'alguns dels quals per si sol ja és expressiu d'un hàbitat isolat iniciador: Masarbones i Masllorç (Alt Camp), Maspujol (Baix Camp), el Masroig (Priorat), Masdenverge (Montsià); tots aquests pobles tenen llur caseriu concentrat. Així mateix als voltants de Lleida trobem unes quantes poblacions amb el nom de "Torre", equivalent a casa de camp, potser en un principi fortificada: Torrebesses, Torrefarrera, Torregrossa, Torrelameu, Torres de Segre, Torre-serona. Aquestes poblacions, de tipus rural tant el 1860 com ara, són de caseriu aglomerat.

Aquesta evolució d'un poblament dispers vers un poblament concentrat no s'ha realitzat dintre la Catalunya humida. En les seves comarques la dispersió del poblament rural més aviat s'ha intensificat a través dels darrers segles. L'alliberament dels pagesos de remença, l'any 1486, amb l'abolició dels drets senyorials sobre la terra i sobre els homes, estimulà la dispersió dels camperols per les terres de conreu. N'esdevingueren els propietaris i s'hi bastiren albergs. Des dels segles XVI-XVII, aquests estatges

assoliren una arquitectura pròpia amb l'estructuració dels edificis en tres cossos coberts per la teulada oberta sobre la façana. Així aparegué la típica masia catalana. Més tard, un major aprofitament de les terres (conreu acurat de la vinya, policultura), amb una cria de bestiar més o menys estabulat com a complement, exigiren més encara la presència immediata del pagès. D'això provingué la construcció de noves masies, especialment a les comarques més ben situades per a treure llurs productes (Empordà, Gironès, la Selva, Vallès, Penedès). L'evolució de l'hàbitat vers l'isolament ha donat la gran dispersió de masies que s'observa en el mapa.

Aquest poblament dispers, com veiem, no ha evolucionat, doncs, cap a la concentració, ans al contrari, s'ha accentuat. I encara avui augmenta amb la intensificació del conreu, l'extensió de la policultura i l'estabulació de la vaca lletera. És cert que també a la Catalunya seca, com hem dit, es troben alguns caserius en dispersió; es tracta sempre, però, de conreus d'horta als afores d'alguna vila. El cas de l'aprofitament del delta de l'Ebre ha produït un escampall de barraques i casones d'estada permanent. Però amb l'extensió dels regatges i la propagació del conreu de l'arròs, els estatges tendeixen a acarrerar-se i actualment inicien la formació de nuclis. Així les partides de la Cava, Jesús i Maria i l'Enveja repeteixen l'evolució de Santa Bàrbara, Mas de Barberans i Móra la Nova. En canvi, a les comarques de la Catalunya humida, hi ha municipis que mantenen íntegra la dispersió de llur caseriu. Àdhuc la parròquia, cèhula aglutinadora del poblament des de la Reconquesta, és a dir, des del segle IX, hi resta també isolada. Hom troba termes de poblament dispers a totes les comarques des del Solsonès a l'Empordà i des del Ripollès al Maresme. Alguns d'aquests termes tenen el nom ben significatiu de llur forma d'hàbitat: Masies de Roda, Masies de Sant Hipòlit, Masies de Sant Pere de Torelló, Masies de Manlleu, tots a la comarca d'Osona; o bé Parròquia de Ripoll i Parròquia de Besalú, aquella població al Ripollès i aquesta a la Garrotxa. Ara que aquests termes de caseriu completament dispers no s'apleguen formant grans clapes, com succeeix en els termes de caseriu concentrat de la Catalunya seca, sinó que s'intercalen amb poblacions de tipus

mixtos d'abundor de masies. Entre uns i altres sol haver-hi, a les cruïlles de camins, nuclis de tipus concentrats: burgs i viles. Aquestes aglomeracions tampoc no són camperoles com les de la Catalunya seca. Nascudes tardanament com a mercats de la rodalia, no pogueren dedicar-se al conreu, puix que només disposaven d'un terme esquitit. És el cas de Terrassa, de Granollers, d'Igualada, de Camprodon, de Besalú, entre altres. Amb l'estímul del tràfic i amb la mà d'obra disponible, algunes d'aquestes poblacions s'industrialitzaren.

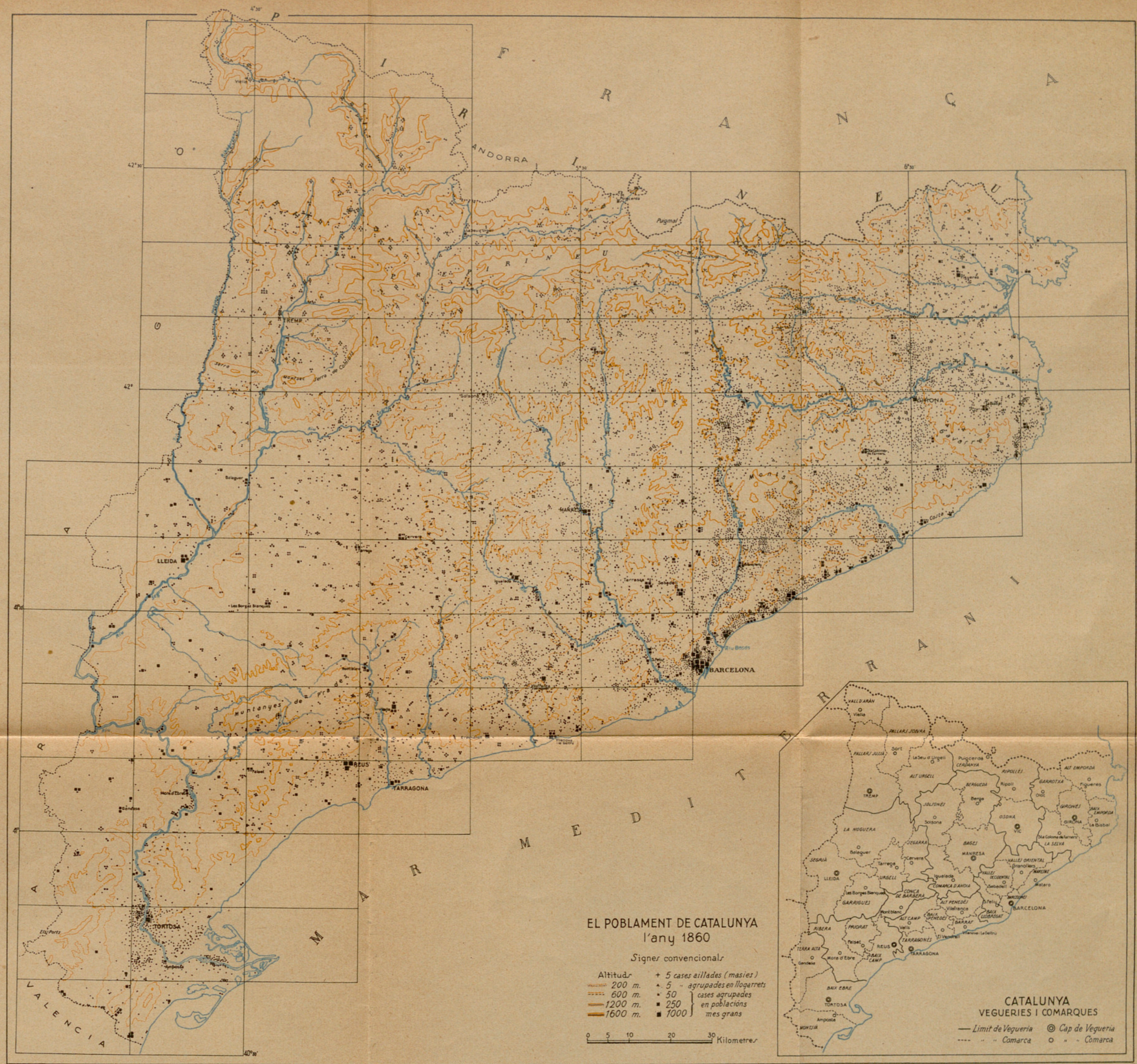
La concentració d'aquests nuclis s'explica per la funció que han d'exercir, la qual no depèn directament de la terra. Intercalats entre els caserius dispersos i els de poblament mixt, ajuden a donar aquesta varietat específica de l'hàbitat de la Catalunya humida, que no té la Catalunya seca, en la qual el poblament es resol quasi uniformement en la concentració.

La diferenciació podria explicar-se per les formes d'explotació de la terra: aprofitament agropecuari intens a la Catalunya humida, gràcies a una major pluviositat; conreus vitícola, cerealístic i oliverer extensiu, amb poc bestiar establulat, a la Catalunya seca.

Així tornàriem a trobar l'aigua com una possible determinant del poblament; però tampoc en aquest nou aspecte creiem que sigui un factor imperiós. Tenim com a prova el cas de l'Urgell. Allí, on, des de l'any 1861, les sèquies distribueixen les aigües del Segre i amb elles s'ha transformat el conreu de secà en una policultura de regatge, no per això la gent s'ha decidit a establir-se en masies als camps, sinó que segueix concentrant-se. Segons el Nomenclàtor del 1860, les poblacions afavorides per l'aigua del canal comprenien en conjunt 8050 cases, de les quals 252 es trobaven isolades; setanta anys després, el nombre total de cases era de 15406, de les quals 786 estaven escampades. La mitjana de la dispersió havia augmentat, és cert, puix que passa del 3 al 5 %; aquesta xifra, però, segueix essent un percentatge propi de les terres seques. La concentració persisteix malgrat que l'aigua s'escampa per la plana.

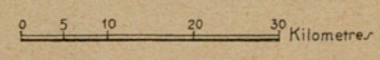
Podria semblar una contraprova el cas del poblament dispers dels voltants de Reus i de Tarragona, avui força acrescut i encara repetit als volts de Valls. Però no es tracta pas pròpiament d'una

EL POBLAMENT DE CATALUNYA
l'any 1860

- Signes convencionals
Altitud	+ 5 cases aïllades (masies)
200 m.	+ 5 - agrupades en llogarrets
600 m.	cases agrupades
1200 m.	250 en poblacions
1600 m.	1000 mes grans

CATALUNYA
VEGUERIES I COMARQUES

— Limit de Vegueria   ⊙ Cap de Vegueria
- - - Comarca   ○ - - - Comarca

manifestació camperola sinó d'una manifestació ciutadana, producte dels guanys fets en el comerç i en la indústria. Són cases o casones que la gent urbana s'ha bastit per al seu esplai; l'aprofitament de la terra no és més que un ajut al sosteniment de l'estatge.

* * *

Resumint, hom diria que a part dels efectes de la pluviositat i de les influències agropecuàries en la fixació i les formes del poblament, a la Catalunya seca hi ha una tendència a la concentració, mentre que a la Catalunya humida la tendència és vers el manteniment de la dispersió. L'aigua, remarquem-ho un cop més, a Catalunya, per bé que ho sembli, no és el factor decisiu del poblament.

Esperem que noves investigacions ens permetran de constatar aquestes tendències i establir-ne les causes.

RF-4-46

377